

Демографски преглед

Београд

Година II

Број 10/2002

ПОПИС СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА 2002 – ПРВИ РЕЗУЛТАТИ

Савезним и републичким законима из 1999. односно 2000. године било је предвиђено да се први попис становништва, домаћинства и станова у 21. веку обави априла 2001. године. Попис је предвиђен као редован, јер је претходни спроведен 1991. године. Међутим, прво су надлежни државни органи Црне Горе, а касније и Србије донели одлуку да се Попис одложи за годину дана. Непосредно пред Попис, у марту 2002. године, Црна Гора поново одлаже спровођење пописа, док Србија остаје при одлуци да се попис ипак спроведе, али само на територији централне Србије и Војводине. Тако је, у том делу земље, између 1. и 15. односно 25. априла 2002. године (за интерно расељена лица из општина Бујановац, Прешево и Медвеђа) одржан Попис становништва, домаћинства и станова са стањем на дан 31. марта 2002. године у 24.00. Треба посебно нагласити да је то једини, од модерних пописа југословенског становништва, који није одржан на комплетној територији земље. Наиме, он није спроведен у Црној Гори, као ни на Косову и Метохији, где би, према Закону о попису (члан 15), требало да се изврши након престанка мисије УНМИК-а.

Пописи у 20. веку

На територији садашње СР Југославије (Србије и Црне Горе) у 20. веку је спроведено укупно 8 пописа. Први је одржан 1921. године, а последњи 1991. године. Како је југословенска статистика усвојила праксу да се пописи спроводе сваких 10 година, други попис је одржан 1931, а трећи је био предвиђен за 1941. Због избијања Другог светског рата тај попис никада није одржан.

Након завршетка рата донета је одлука о спровођењу ванредног пописа становништва (1948) како би могле да се сагледају основне демографске карактеристике земље после огромних промена које су се десиле током 1940-их година, а које су битно утицале на динамику становништва (велики директни и индиректни демографски губици, масовна исељавања из земље, колонизација појединих подручја). С обзиром на циљ пописа, 1948. године је усвојен прилично редукован списак питања.

Наредни попис је одржан пет година касније (1953). Сви следећи су одржавани прве деценијске године (1961, 1971, 1981. и 1991. године).

У 20. веку сви пописи су спровођени на целокупној тадашњој територији земље. Што се тиче обухвата, он је био готово 100%.

Попис је најзначајније, најсложеније, најмасовније и најскупле статистичко истраживање. Пописи се у свету спроводе релативно ретко (најчешће сваких 5 или 10 година), а обрада података траје и по неколико година.

У спровођењу овогодишњег пописа становништва директно је било укључено око 45.000 учесника (пописивачи, контролори, инструктори, као и бројни стални сарадници статистичких завода).

Планирано је да Попис 2002. кошта укупно око 860 милиона динара (око 14,5 милиона евра) или око 110 динара (1,8 евра) по становнику. Планирана средства су двоструко мања од средстава која су утрошена за Попис 1991.

Једини изузетак је Попис из 1991. када је остварен најслабији обухват. Тада је пописано око 85% укупног становништва земље због тога што је на Косову и Метохији и у неким општинама централне Србије (Бујановац и Прешево) Попис бојкотован од стране готово целокупног становништва албанске националне припадности.

Неколико методолошких напомена

Сам по себи, овогодишњи попис становништва је од изузетне важности не само као први попис у 21. веку већ и као својеврсни, првенствено демографски инвентар земље која је у протеклом међупописном периоду претрпела корените промене, у друштвено-економском, политичком и свакако демографском погледу.

Пописом из 2002. године су прикупљени подаци о становништву, домаћинствима и становима. Што се тиче становништва, пописом су обухваћени сви држављани СР Југославије, страни држављани и лица без држављанства са сталним пребивалиштем у СРЈ или конкретније са пребивалиштем у централној Србији и Војводини (без обзира да ли се у моменту пописа налазе у земљи или у иностранству). Пописом су такође обухваћена и сва лица која су изабегла из бивших југословенских република као и интерно расељена лица с Косова и Метохије, а која су се критичног момента нашла на територији где је спровођен попис. Најзад, пописом су обухваћени и сви држављани СРЈ, страни држављани и лица без држављанства са пребивалиштем у иностранству, а која су се у критичном моменту пописа (31. марта 2002. у 24.00) нашла на територији СР Југославије. Према томе, требало је да буду пописана сва лица у земљи и сва лица на тзв. привременом

БРОЈ СТАНОВНИКА СР ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРЕМА ПОПИСИМА ОБАВЉЕНИМ У 20. ВЕКУ

	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991
СР Југославија	5130771	6085956	6904888	7398069	8113956	8976330	9897996	10394026
Црна Гора	311341	360044	377305	419950	471994	529604	584310	615035
Србија	4819430	5725912	6527583	6978119	7641962	8446726	9313686	9778991
Централна Србија	2843426	3549690	4154238	4463681	4823276	5250355	5694464	5808906
Војводина	1536994	1624158	1640599	1698640	1854971	1952560	2034782	2013889
Косово и Метохија	439010	552064	732746	815798	963715	1243811	1584440	1956196*

* Процена

раду и боравку у иностранству, без обзира на дужину боравка ван земље. Једини изузетак се односи на дипломатске представнике с обзиром да није требало пописати дипломатско особље страних дипломатско-конзуларних представништва у СРЈ и чланове њихових домаћинстава.

Најважнија методолошка промена у односу на раније пописе се односи на концепт сталног или укупног становништва. Према усвојеној методологији за спровођење Пописа 2002, у погледу исказивања укупног становништва прихваћене су међународне препоруке. То значи да ће у укупно становништво земље бити укључене следеће категорије лица: југословенско становништво у земљи, југословенски држављани који су на привременом раду или боравку у иностранству краће од годину дана, страни држављани и лица без држављанства која бораве у СРЈ најмање годину дана и избеглице са местом боравка у СРЈ (без обзира на држављанство). Пописом су обухваћена и интерно расељена лица с Косова и Метохије која су се у тренутку пописа налазила на територији централне Србије и Војводине, али она неће бити исказана у укупном становништву ова два подручја Републике, већ ће у резултатима Пописа бити исказана као посебна, издвојена, категорија. Поређења ради треба истаћи да су према методолошким упутствима ранијих пописа (1971, 1981. и 1991.) у укупно становништво укључивана и сва лица на привременом раду у иностранству без обзира на дужину боравка ван земље, али су искључиване избеглице (њих је, истина, у то време било занемарљиво мало).

Пописом су обухваћена сва породична и самачка домаћинства стално настањена на територији СР Југославије, као и домаћинства која су се у моменту пописа затекла у иностранству. Пописана су и сва колективна домаћинства (лица смештена у установама за трајно збрињавање деце и одраслих, затим лица у манастирима-самостанима и лица на лечењу у болницама са смештај неизлечивих болесника). Пописом су прикуљени и подаци о пољопривредним фондовима домаћинстава која имају пољопривредно газдинство.

Пописани су и сви станови, без обзира да ли се користе за стално или привремено становање ("викендице") или су ненастањени. Такође су пописане и друге просторије које нису намењене саграђене као стан, али су у време пописа коришћене за становање.

Први резултати пописа становништва

Мање од месец дана након завршетка рада на терену, Републички завод за информатику и статистику је у свом саопштењу од 15. маја 2002. године објавио прве резултате Пописа 2002. У Саопштењу Републике Србије су објављени резултати о укупном становништву у земљи, броју домаћинстава и станова, као и броју стоке и живине по општинама централне Србије и Војводине.

Ради упоредивости, у Саопштењу су приказани и подаци о укупном становништву у земљи у време пописа из 1991. године.

Кретање укупног становништва централне Србије и Војводине, 1981-2002.

	Централна Србија			Војводина		
	1981	1991	2002	1981	1991	2002
Пописано становништво						
Свега	5694464	5808906	5783127	2034782	2013889	2091635
У земљи	5491043	5582611	5454333	1969191	1966367	2024487
У иностранству	203421	226295	328794	65591	47522	67148
Пораст у међупописном периоду						
Свега		114442	-25779		-20893	77746
У земљи		91568	-128278		-2824	58120
У иностранству		22874	102499		-18069	19626
Индекс пораста у међупописном периоду						
Свега		102,0	99,6		99,0	103,9
У земљи		101,7	97,7		99,9	103,0
У иностранству		111,2	145,3		72,5	141,3

Објављени подаци се неће бити разликовати од коначних до којих ће се доћи после обављања свих предвиђених контрола. Међутим, треба имати у виду да ће приликом објављивања коначних резултата у укупно становништво бити укључена и лица на привременом раду и боравку у иностранству која су одсутна из земље мање од годину дана. Такође, у презентованим подацима нису укључена интерно расељена лица са Косова и Метохије која су се у време пописа налазила на територији централне Србије и Војводине.

У овом прилогу ће искључиво бити дат осврт на резултате пописа становништва, који, уосталом, и имају највећи значај. Што се тиче података о домаћинствима они су практично неупоредиви са објављеним подацима о укупном становништву (различит концепт укупног становништва), тако да ће њихова анализа овог пута бити остављена по страни.

Према првим резултатима Пописа, дана 31. марта 2002. године, у централној Србији је живело 5.454.333 лица, а у Војводини 2.024.487. У односу на стање у време претходног пописа број становника (у земљи) централне Србије је смањен за 128,3 хиљаде или за -2,3%, док је број становника Војводине повећан за 58,1 хиљаду (3,0%). Први резултати указују да је ситуација у погледу кретања укупног становништва, у односу на претходни међупописни период (1981-1991), дијаметрално супротна. Наиме, између 1981. и 1991. године број становника централне Србије је повећан (+91,6 хиљада), а Војводине смањен (-2,8 хиљада).

Што се тиче становништва на привременом раду и боравку у иностранству, њихов број је у односу на стање из 1991. повећан на оба подручја, и то релативно доста значајно (за преко 40%). Тако је у иностранству из централне Србије било 329 хиљада, а из Војводине 67 хиљада, што је у поређењу са 1991. укупно повећање од преко 102 хиљаде (централна Србија), односно за готово 20 хиљада лица (Војводина).

Последично, уколико се укупно становништво посматра као збир становништва у земљи и становништва у иностранству (стара методологија), и у том случају је у централној Србији регистровано смањење (-25,8 хиљада), али вишеструко мање него према новој методологији, док је у Војводини повећање становништва приметно веће (+77,7 хиљада).

На шта указују први резултати пописа? То је, пре свега, чињеница да је у последњем међупописном периоду битно повећан значај који има миграциона компонента на кретање укупног становништва Србије. Наиме, према подацима текуће виталне статистике и проценама за 2002. годину, између 1991. и 2002. године на оба посматрана подручја забележен је негативан природни прираштај (око -90 хиљада у централној Србији, односно -85 хиљада у Војводини). Према томе, како је у централној Србији апсолутно смањење веће од негативног природног прираштаја произлази да је на том подручју остварен негативан миграциони салдо (већи број одсељених него досељених) од укупно 38 хиљада лица. У Војводини је ситуација сасвим супротна – и поред негативног природног прираштаја забележено је повећање становништва, што значи да је остварен позитиван миграциони салдо (мањи број одсељених него досељених) за преко 143 хиљаде лица.

С тим у вези мора се водити рачуна да је током 1990-их година на ова два подручја Србије дошло укупно око 700 хиљада избеглица (око 400 хиљада у централну Србију и око 300 хиљада у Војвину), а да је 1999. године са Косова и Метохије пристигло преко 200 хиљада тзв. интерно расељених лица. Како је највећи број избеглих остао у Србији, претпоставља се да је 2002. године пописано од 400 до 480 хиљада лица (без обзира да ли и даље имају избеглички статус или не), а која су дошла из других бивших југословенских република (највише из Хрватске и Босне и Херцеговине).¹ Уједно, значајан број лица, пре свега,

¹ Према најновијим подацима од укупног броја избеглица које су у Србију дошле из Хрватске у ту државу се вратило око 12%, док се удео повратника у Босни и Херцеговину креће око 40%.

Срба, Црногораца и Рома, која су протекле деценије напустила Косово и Метохију, су се стално настанила у Србији, углавном у њеном средишњем делу, па нису ни пописана као интерно расељена лица.

На основу објављених првих резултата Пописа, а имајући у виду и претходне напомене, може се закључити да у централној Србији и Војводини не само да је дошло неколико стотина хиљада лица, већ да је такође неколико стотина хиљада лица напустило ова подручја (између 350 и 460 хиљада). За око 122 хиљаде лица (102 из централне Србије и 20 хиљада из Војводине) се зна да су новоотишли радници на привременом раду у иностранству или код њих дошли чланови домаћинства. Међутим, остаје за сада непознато где је отишло још око 190 до 260 хиљада лица из централне Србије и још најмање 40 до 80 хиљада из Војводине. То су очигледно исељеници који нису обухваћени Пописом, због тога што више нису југословенски држављани, или зато што вероватно сматрају да су се трајно иселили из земље. Наравно, остаје још једна могућност, а то је да неколико стотина хиљада лица из техничких разлога није обухваћено Пописом. Ипак, тако значајан необухват је мало вероватан. За коначан одговор, ипак, треба сачекати коначне резултате Пописа.

Према првим резултатима, у огромној већини округа и општина је Пописом из 2002. године забележено смањивање становништва у односу на стање из 1991.

Становништво у земљи 1991. и 2002. године (први резултати по окрузима)

	1991	2002	Апсолутни пораст-пад 1991-2002.	Индекс 1991=100	Год.стопа раста (у промилима)
<i>Централна Србија</i>	5582611	5454333	-128278	97,7	-2,11
<i>Војводина</i>	1966367	2024487	58120	103,0	2,65
Град Београд	1548275	1574050	25775	101,7	1,50
Северно-бачки округ	202287	199413	-2874	98,6	-1,30
Средње-банатски округ	216251	207493	-8758	96,0	-3,75
Северно-банатски округ	177351	165618	-11733	93,4	-6,20
Јужно-банатски округ	314321	311765	-2556	99,2	-0,74
Западно-бачки округ	210372	213242	2870	101,4	1,23
Јужно-бачки округ	543185	591752	48567	108,9	7,82
Сремски округ	302600	335204	32604	110,8	9,35
Мачвански округ	328154	328379	225	100,1	0,06
Колубарски округ	196160	191558	-4602	97,7	-2,16
Подунавски округ	214714	210013	-4701	97,8	-2,01
Браничевски округ	215298	200064	-15234	92,9	-6,65
Шумадијски округ	302655	297807	-4848	98,4	-1,47
Поморавски округ	237543	226822	-10721	95,5	-4,19
Борски округ	160939	146383	-14556	91,0	-8,58
Зајечарски округ	153660	136994	-16666	89,2	-10,38
Златиборски округ	332041	312810	-19231	94,2	-5,41
Моравички округ	227878	224291	-3587	98,4	-1,44
Рашки округ	292250	290816	-1434	99,5	-0,45
Расински округ	271529	258983	-12546	95,4	-4,29
Нишавски округ	389112	380552	-8560	97,8	-2,02
Топлички округ	109411	101248	-8163	92,5	-7,02
Пиротски округ	115856	105398	-10458	91,0	-8,56
Јабланички округ	250773	240472	-10301	95,9	-3,81
Пчињски округ	236363	227693	-8670	96,3	-3,39

Негативна стопа раста је остварена у 20 од 25 округа. Позитивне стопе популационог раста су у централној Србији остварене само на територији Града Београда и у Мачванском округу, и у Војводини у Западно-бачком, Јужно-бачком и Сремском округу. Од пет споменутих округа, у три је стопа раста врло ниска (од 0,06 до 1,50 промила годишње), док је релативно висока стопа раста остварена једино у Јужно-бачком и Сремском округу (7,82 и 9,35 промила годишње). У свим осталим окрузима забележено је смањивање становништва. У само пет округа остварена је ниска негативна стопа раста (до -2 промила годи-

шње), док је у седам округа негативна стопа раста релативно висока (преко -5 промила годишње). Убедљиво најинтензивније смањење становништва је остварено у Зајечарском округу где је становништво опадало по просечној годишњој стопи од -10,4 промила. У том округу је број становника у 2002. години мањи за 16,7 хиљада лица (-10,8%) него у 1991. години.

Депопулација је готово у идентичној сразмери присутна и на нивоу општина. Од укупно 161 општине до смањења становништва је дошло у 120, док је пораст забележен у свега 41 општини.

Општине са позитивним популационим растом се углавном налазе на територији Војводине (19) и готово искључиво у Јужно-бачком и Сремском округу, као и на административном подручју Града Београда (9). То су по правилу општине са релативно великим уделом избеглица и интерно расељених лица. У већини општина (25) у којима је дошло до повећања броја становника, остварена је ниска стопа раста (испод 5 промила годишње). У осталим општинама стопа раста је била умерена (8 општина са просечном годишњом стопом раста између 5 и 10 промила) или релативно висока (преко 10 промила). Највећа стопа раста је забележена у општини Стара Пазова (17,6 промила годишње). У тој општини је 2002. године у односу на 1991. број становника већи за 11,8 хиљада или за 21%. До пораста је искључиво дошло због значајног досељавања (природни прираштај је негативан) и то, пре свега, избеглица.

Што се тиче општина са негативним стопом раста становништва, оне се у највећем броју налазе у централној Србији (94), док их је у Војводини знатно мање (26). Може се рећи, да је територијално посматрано, депопулација у централној Србији захватила њен највећи део (изузетак су подручје Града Београда, неке општине на граници са Босном и Херцеговином и углавном неколико већих општина – Врање, Ниш, Чачак, Ваљево). У Војводини је смањење становништва, пре свега, присутно на северу Бачке и у Банату.

Треба истаћи да, не само што су општине са негативним порастом становништва знатно бројније од општина са позитивним популационим растом, већ и да су у тој групи општина апсолутно највеће негативне стопе знатно веће од апсолутно највећих позитивних стопа раста у другој групи општина. Наиме, у чак 27 општина негативна стопа раста износи преко -10 промила годишње, од тога у 7 она је већа од -15 промила годишње. Као екстреман пример се издваја општина Црна Трава која је у раздобљу 1991-2002. изгубила готово трећину становништва (број становника је опао са 3775 на 2569 лица). Тако су у последњем међупописном периоду и даље присутни врло интензивни депопулациони токови, који у тој општини постоје већ дужи од пола века, и који воде ка потпуном демографском пражњењу тог подручја (у односу на 1948. годину број становника је сведен на једну шестину). Иначе, највеће апсолутно смањење броја становника је регистровано у општини Стари град (смањење од укупно 12,8 хиљада лица). За 11 година број становника у тој централној београдској општини је смањен са 68,3 на 55,5 хиљада. Врло обимно смањење (9,3 хиљаде) је остварено и у општини Врачар, што је не само последица интензивног демографског старења, већ и све израженије промене функција општина из најужег београдског градског језгра.

Већ први резултати Пописа 2002. потврђују да су крупне промене које су се одиграле током последње деценије 20. века изазвале врло значајне последице по демографски развитак становништва Србије. Уједно, очигледно је да су на многим подручјима раније присутне негативне тенденције настављене, и то још већим интензитетом. Први резултати пружају само основне контуре демографске слике Србије на почетку 21. века. За детаљнију представу, свакако, треба сачекати коначне резултате.

Просечна годишња стопа раста становништва општина 1991–2002.
(у промилима)

